

مجموعه اندیشمندان ایران و اسلام

در سایه خورشید

(مروری بر زندگی و آثار غزالی نویسی)

تألیف: غلامرضا جمشیدنژاد اول

پاییز ۹۶

در سایه خورشید

(مروری بر زندگی و آثار غزالی توسی)

تألیف: غلامرضا جمشیدزاد اول

ناشر: همشهری

چاپ اول: ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۱۰۰

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: همشهری

نشانی: تهران، بلوار آفریقا، بلوار

گلشهر، پلاک ۱۳ (برج آی تک)، طبقه هفتم، واحد ۶۴

تلفن: ۰۲۲-۴۵۳۴۰، دورنگار: ۰۲۳-۲۳۵۷۵

سرشناسه : جمشیدزاد، غلامرضا، ۱۳۲۴
عنوان و نام پدیدآور : در سایه خورشید: مروری بر زندگی و آثار غزالی توسی /
تألیف: غلامرضا جمشیدزاد اول
مشخصات نشر : تهران: همشهری، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری : ۱۵۲ص -
فروست : مجموعه اندیشمندان ایران و اسلام: ۴۵.
تلیک : ۰۷۱-۰۷۱-۲۳۱-۲۳۴-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع : غزالی، احمد بن محمد - ۵۲۰ق. — نقد و تفسیر.
شناسه افزوده : انتشارات همشهری
رده بندی کنگره : ۱۳۹۱/۸۴۴: BBR۶۱۰
رده بندی دیویی : ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۸۲۶۹۵

سخن ناشر

یکی از مشخصه‌های هر فرهنگ و تمدن بشری در طول تاریخ حضور اندیشه‌مندان، هنرمندان و به طور کلی فرهنگ‌سازانی است که در برپایی، قوام و تداوم آن فرهنگ در محدوده سرزمینی خود و همچنین در گستره جهانی نقش داشته‌اند.

از بزرگترین نعمتهای الهی به مردم ایران تعداد بسیار زیاد و قابل توجهی از متفکران، هنرمندان و فرهنگ‌سازانی است که در طول تاریخ و بخصوص پس از رواج دین مبین اسلام و تعالیم آن - که مشوق علم‌آموزی و ترویج فرهنگ تعلیم و تعلم و تکیه بر معرفت نسبت به طبیعت، جامعه، تاریخ و دیگر حوزه‌های معرفتی می‌باشد - در این سرزمین ظهور کرده‌اند. امروزه در کمتر رشته‌ای از علوم و معارف بشری است که در سلسله بنیادگذاران و شخصیت‌های مهم آن یک یا چند تن از ایرانیان و مسلمانان در آن دیده نشود.

آشنایی با این بنیان‌گذاران ایرانی - اسلامی فرهنگ و تمدن بشری نه

فقط از جنبه شناخت تاریخ و افکار و آثار این بزرگان بلکه برای ساختن پایگاهی که با تکیه بر آن و با توجه به دانشهای روز بتوان به قله‌های جدید معارف بشری صعود کرد امری ضروری است.

نهضت نرم‌افزاری که اینک از مهمترین وظایف همهٔ علما و متفکران و دانش‌پژوهان این مرز و بوم است آشنایی نسل جوان و دانش‌دوست را با فرهنگ‌سازان و اندیشه‌مندان این سرزمین بعنوان یک ضرورت مهم مورد توجه قرار داده است.

انتشارات همشهری در پیشبرد این هدف ارزشمند با استمداد از جمعی از بهترین نویسندگان و محققان کشور اقدام به انتشار مجموعه «اندیشه‌مندان ایران و اسلام» می‌نماید. باشد که این مجموعه نوری بر مسیر فرهنگی مردم علم‌جوی این کشور بیفکند. ان شاء الله

و من الله التوفیق

فهرست مطالب

دیباجه	۱۱
بخش نخست: تاریخ زندگانی و آثار غزالی	۱۵
فصل یکم: خانواده و آموزش و پرورش	۱۵
(۱) تبار و نامه و نسبت غزالی	۱۵
(۲) آموزش و پرورش غزالی	۱۸
(۳) امام غزالی در اردوگاه سپاه سلطنتی	۲۲
نامه‌ای از غزالی به پادشاه سلجوقی	۲۳
فصل دوم: تدریس در نظامیه بغداد	۲۶
I- برخی از استادان غزالی	۳۱
II- برخی از شاگردان امام غزالی	۳۷
فصل سوم: امام غزالی در بیماری و صوفیگری	۴۶
بازگشت به تدریس و وفات غزالی	۴۷
فصل چهارم: آثار و تألیف‌های غزالی	۴۸
۱- در معارف دینی	۴۹
۲- در فلسفه	۵۰

۵۴	۳- در تصوف و فلسفه عرفان و اشراق
۵۴	۴- در شرح حال خود
۵۷	بخش دوم: غزالی و علم کلام
۵۷	فصل پنجم: علم کلام و بهره غزالی از آن
۵۷	۱- علم کلام
۶۰	۲- غزالی در بیشترین بخش آثار قلمیش یک متکلم است
۶۵	بخش سوم: گفتارهای غزالی در مهم ترین مسأله های کلام
۶۵	فصل ششم: عقل و نقل
۶۷	فصل هفتم: آزادی انسان
۶۹	بخش چهارم: مقایسه نظریه های غزالی با نظریه های معتزله
۶۹	فصل هشتم: در پیوند میان عقل و نقل
۷۰	فصل نهم: در آزادی انسان
۷۳	بخش پنجم: چستی تصوف و صوفیگری غزالی
۷۳	فصل دهم: در حقیقت تصوف
۷۵	فصل یازدهم: صوفی گری و غزالی
۷۸	فصل دوازدهم: مهم ترین پایه های تصوف و عرفان، از نظر امام غزالی
۷۸	(۱) پارسایی
۸۱	(۲) خدادوستی
۸۴	(۳) فنا شدن در خدا
۸۶	(۴) الهام
۹۰	نقد صوفیگری غزالی

بخش ششم: گذر غزالی از شک عقلی به یقین اشراقی	۹۳
فصل سیزدهم: غزالی دگرگونیهای شک خود را وصف می‌کند	۹۵
(۱) شک در عقیده‌های موروثی	۹۵
(۲) جستن علم یقینی	۹۷
(۳) شک در محسوسها	۹۹
(۴) شک در معمولها	۱۰۰
(۵) بازگشت به عقل از راه کشف و اشراق	۱۰۲
فصل چهاردهم: چگونه غزالی از چند راه شک به چلچراغ خورشید درآمد؟	۱۰۳
(۱) گونه‌های شک	۱۰۳
(۲) واری و ارزیابی شک غزالی	۱۰۵
بخش هفتم: غزالی در چلچراغ خورشید	۱۱۱
فصل پانزدهم: نام کتاب، و تحقیقها و ترجمه‌های آن	۱۱۱
فصل شانزدهم: مشاهده پرتوهای از چراغدان پیامبری	۱۱۴
فصل هفدهم: غزالی در میان گرمای ایمان و فلسفه اشراق	۱۱۷
فصل هجدهم: بررسی معنی «نور»، «نور اعلی»، و «نور الانوار» و تبیین	۱۱۸
فصل نوزدهم: خدا نور آسمانها و زمین است	۱۳۰
مبحث یکم: طبیعت رمز و حوزه تأویل	۱۳۱
فراست غزالی	۱۳۳
مبحث دوم - دیباچه‌ای بر تأویل آیه «نور»	۱۳۵
بررسی ارتباط تأویلهای غزالی با آیه «نور»	۱۳۷
فصل بیستم: حجابها و محجوبان ظلمت و نور	۱۴۰
۱- محجوبان به ظلمت محض	۱۴۰

- ۱۴۱ ۲- محجوبان به نور آمیخته به ظلمت.
- ۱۴۲ ۳- محجوبان به نور محض.
- ۱۴۴ خاتمه: نظریهٔ اصلان.
- ۱۴۷ منابع و مآخذ.

دیناچه

در میان تألیفهای بی‌شمار ابو حامد امام محمد غزالی (۴۵۰-۵۰۵ ق / ۱۰۵۸-۱۱۱۱ م) که تعداد آنها را در فهرستها و کتابشناسیها تا دویست، سیصد و حتی در حدود چهارصد کتاب و رساله یاد کرده‌اند، مشکاة الانوار و مِصْفاة الاسرار، گوه‌رشچراغی را می‌ماند که در میان آوارهای ویرانگریهای او از کاخ فلسفه، خورشیدوار می‌درخشد و به شب تیره و تاری که در پی تألیف تَهافت الفلاسفه او بر همه جا سایه گسترده، نور می‌بخشد و پرتو می‌افشاند؛ زیرا غزالی پس از درهم کوبی و ویرانگری فلسفه مشاء که فارابی (۲۵۹-۳۳۹ ق / ۸۷۳-۹۵۰ م) و ابن سینا (۳۷۰-۴۲۹ ق / ۹۸۰-۱۰۳۷ م) در جهان اسلام و در ایران نمایندگان آن به شمار می‌رفتند، در مشکاة الانوار، او با الهام‌گیری از آیه شریف «نور» در قرآن مجید و با تکیه بر حدیثهای نبوی و آیینها و سنتهای اعتقادی و مکتبهای فکری ایرانیان باستان در صدد پی‌ریزی گونه‌ای دیگر از فلسفه برآمد که ریشه در

یونان ندارد، بلکه ریشه‌های آن اسلامی و ایرانی می‌باشند و در آن به «هستی‌شناسی اشراقی و نوری» پرداخته است.

غزالی، مشکاة الانوار و مصفاة الاسرار را در سالهای پایانی عمر تألیف کرده است و آن کتابی است با حجم کم و اهمیت بسیار؛ زیرا از پختگی فکری و ترانمندی والای روحی او حکایت دارد و قطعی به نظر می‌رسد که آن را پس از کتاب دیگرش، الْمُتَقَدِّمُ مِنَ الضَّلَالِ وَالْمُوَصِّلُ إِلَى ذِي الْعِزَّةِ وَالْجَلَالِ^۱ / به‌آمده از گم‌گشتگی و رساننده به سوی خدای عزیز و جلیل، تألیف کرده است؛ زیرا در الْمُتَقَدِّمُ... به موضوع «شناخت‌شناسی» پرداخته و طَوْرُ شناختِ فراعقلی را مطرح کرده است، اما در این یکی - چنان که گفتیم - به موضوع «هستی‌شناسی» درآمده و روشن است که «شناخت‌شناسی» بر «هستی‌شناسی» تقدّم موضوعی دارد.

راهی را که غزالی در نوشتن مشکاة الانوار در پیش گرفت، پس از او دو تن از بزرگان اندیشه در ایران و جهان اسلام دنبال کردند و هر دو با نوشتن کتابهایی به تحکیم مبانی این مکتب پرداختند، اما به دست کوتاه‌اندیشان حکومتگر زمان خود به شهادت رسیدند. یکی از آن دو، عین‌القضات همدانی (۴۹۲-۵۲۵ ق / ۱۰۹۹-۱۱۳۱ م)، ملقب به شهید همدان است و دیگری شیخ شهید، حکیم یحیی بن حَبَش شَهْرُوردی (۵۴۹-۵۶۹-۵۷۹ م) / ۱۱۷۹-۱۲۰۹ ق / ۱۲۸۵-۱۳۰۵ م، ملقب به شهید شیرازی است.

۱. نک: باغزالی تا بهشت، تلخیص و بازنویسی کتاب المتقدّم من الضلال و الموصول الی ذی العزّة و الجلال، اثر ابو حامد محمد بن محمد غزالی، به کوشش دکتر غلامرضا جمشیدنژاد اول، تهران، میراثبان، بهار ۱۳۸۵ ش.

۵۸۷ق / ۱۱۵۴-۱۱۹۱م) است که در شهر حَلَب سوریه به دست اَیوبیان بردار شد.

در کتاب حاضر که مشتمل بر هفت بخش و نوزده فصل می‌باشد و غزالی در سایه خورشید نام گرفته است، علاوه بر شرح زندگی غزالی با کمک گرفتن از آثار دیگر وی، کتاب ارزشمند مشکاة الانوار او، تلخیص و بازنویسی و نقد همه‌جانبه شده است.

در پایان نیز فهرست مآخذ برای مطالعه بیشتر علاقه‌مندان افزوده شده است تا خوانندگان ارجمند کتاب غزالی در سایه خورشید به دانش‌افزایی خود درباره امام ابو حامد غزالی بیش از پیش پردازند. از مؤسسه محترم انتشارات همشهری و کارکنان گرامی آن مؤسسه و از استاد ارجمند، جناب آقای علیرضا مختارپور - دامت برکاته - بسیار سپاس گذارم؛ زیرا این اثر به پیشنهاد ایشان پدید آمده و امید است که برای جوانان عزیز میهن گرامیمان مفید افتد.

غلامرضا جمشیدنژاد اول